

ЛІСОВИЙ СЕКТОР

УДК 630.94

**ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЛІСОКОРИСТУВАННЯ:
НАПРЯМИ ТА МЕХАНІЗМИ ПІДВИЩЕННЯ****ECOLOGICAL AND ECONOMIC EFFECTIVENESS OF FOREST USAGE:
DIRECTIONS AND MECHANISMS OF IMPROVEMENT**

Анатолій КАРПУК,
доктор економічних наук,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України, Київ

Anatoliy KARPUK,
Doctor of Economics,
National University of Life and
Environmental Sciences of Ukraine,
Kyiv

Максим ШЕСТАК,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України, Київ

Maksym SHESTAK,
National University of Life and
Environmental Sciences of Ukraine,
Kyiv

У статті обґрунтовуються напрями підвищення рівня еколого-економічної ефективності лісокористування в умовах поглиблення інституціональних перетворень у лісовому секторі національного господарства, а саме: модернізація виробничо-технічної бази лісозаготівлі та лісопереробки, кооперація із суб'єктами аграрного підприємництва, комплексне використання лісоресурсного потенціалу, диверсифікація лісогосподарської діяльності, удосконалення маркетингових каналів просування лісопродукції на нові ринки. Найбільш дієвим механізмом реалізації наведених напрямів визначено впровадження державно-приватних партнерств.

Ключові слова: ефективність, лісокористування, лісоресурсний потенціал, недеревна сировина, державно-приватне партнерство.

Directions of increase level ecological and economic effectiveness of forest usage in conditions of deepening institutional transformations in the forest sector of the national economy are substantiated in the article. These directions are defined: modernization production and technical base of the logging and wood processing, cooperation with the subjects of agrarian business, complex use forest resource potential, diversification of forestry, improving marketing channels, promotion of timber into new markets. Implementation of public-private partnerships is established the most effective mechanism of realization directions of increase ecological and economic effectiveness of forest usage.

Key words: effectiveness, forest usage, forest resource potential, non-wood products, public-private partnership.

Постановка проблеми. Сфера лісокористування є важливою ланкою господарського комплексу країни, оскільки забезпечує відтворення лісоресурсної

бази та нарощення асиміляційного потенціалу. Інституціональні розриви в системі управління лісовими ресурсами та половинчастість реформування цього сегменту природно-ресурсної сфери призвели до численних екологодеструктивних тенденцій у відтворенні та охороні лісової складової національного багатства. Оскільки й екологічна, й економічна складові господарського освоєння лісоресурсного потенціалу є необхідними передумовами безперервного та невиснажливого лісогосподарювання, постало завдання підвищення еколого-економічної ефективності лісокористування.

Аналіз попередніх досліджень та публікацій. У зв'язку з численними проявами марнотратного використання лісоресурсного потенціалу та зниженням еколого-економічної ефективності лісокористування в низці праць вітчизняних учених обґрунтовуються пріоритети раціоналізації господарського освоєння лісової складової природного багатства країни [1–4]. Основна увага зосереджується на лісогосподарських заходах, які сприятимуть зменшенню втрат лісосировини на різних фазах лісопродуктового ланцюга. При цьому недостатньо обґрунтованими залишаються заходи щодо ефективнішого використання лісоресурсного потенціалу, пов'язані з активізацією просування лісопродукції на нові ринки та кооперацією із суб'єктами аграрного підприємництва в напрямі заліснення малопродуктивних угідь та здійснення агролісомеліоративних робіт. Недостатньо сформованими є підходи до підвищення рівня комплексності використання лісоресурсного потенціалу, зокрема, неліквідної деревини, недеревної сировини та несировинних якостей лісу.

Цілі публікації: визначення базових положень еколого-економічної ефективності лісокористування в умовах поглиблення інституціональних змін у лісовому секторі національного господарства, обґрунтування напрямів підвищення еколого-економічної ефективності лісокористування шляхом зміни пріоритетів функціонування суб'єктів лісогосподарювання, активізації інноваційної та маркетингової діяльності, а також посилення співпраці із представниками аграрного бізнесу.

Виклад основного матеріалу. У зв'язку зі зміною пріоритетів у зовнішньоекономічній та зовнішньополітичній орієнтації України актуалізувалася необхідність ефективнішого використання ендегенних чинників соціально-економічного розвитку, одним із яких є лісове господарство. За таких умов слід розробити сучасні підходи до більш раціонального використання різноманітних складових лісоресурсного потенціалу з метою нарощення обсягів продукції, робіт і послуг як важливої передумови соціально-економічного піднесення багатолісних районів, упровадження сучасних технологій заготівлі та переробки ділової деревини з метою збільшення питомої ваги продукції з високою часткою доданої вартості, підвищення результативності використання відходів лісосічного виробництва та неліквідної деревини для збільшення обсягів виготовлення деревних паливних матеріалів.

Визначення ефективності лісокористування пов'язане зі специфічними особливостями з огляду на значний часовий лаг між посадкою лісових культур та досягненням більшістю порід віку стиглості. Значний вплив на рівень еколого-економічної ефективності лісокористування також має комплексність

використання лісоресурсного потенціалу. Завдяки останньому на базі всіх видів діяльності можна отримати продукцію основного (деревинного) та побічного (недеревинного) користування на основі застосування корисних властивостей лісу. При цьому комплексне використання лісоресурсного потенціалу передбачає не лише створення основної продукції з його компонентів у процесі первинної переробки, а також залучення у вторинну переробку відходів, які утворились під час створення основної продукції та інших її компонентів, для розширення номенклатури й асортименту продукції та задоволення найрізноманітніших потреб суспільства [1].

Необхідною передумовою підвищення еколого-економічної ефективності лісокористування є модернізація виробничо-технічної бази лісозаготівлі та лісопереробки, що дасть можливість знизити собівартість виробництва більшості видів лісопродукції, забезпечити економію деревних ресурсів та сформуванню технологічний ланцюг безвідходного виробництва. Така модернізація можлива через активізацію інноваційної діяльності лісогосподарських підприємств як щодо впровадження сучасних технологічних процесів, так і застосування новітніх методів управління бізнес-процесами.

Як свідчить досвід передових країн Європи, значний потенціал підвищення рівня капіталізації лісових та лісогосподарських активів пов'язаний із налагодженням співпраці між суб'єктами лісогосподарського та аграрного підприємництва в напрямі надання першими другим послуг із заліснення сільськогосподарських угідь та здійснення агролісомеліоративних робіт. Рушієм такої взаємодії є значний розмір фінансової підтримки фермерських господарств у напрямі нарощення масштабів лісовідновлення, що дає можливість названим суб'єктам підприємницької діяльності залучати спеціалізовані лісові підрозділи підприємств до виконання комплексу лісогосподарських та агролісомеліоративних робіт.

Значні резерви підвищення еколого-економічної ефективності лісокористування зосереджені в площині диверсифікації лісогосподарської діяльності та вдосконалення маркетингових каналів просування лісопродукції та лісових послуг на міжнародний, національний і регіональний ринки, оскільки це забезпечить розширення портфеля галузевої продукції і сприятиме капіталізації лісогосподарського бізнесу в цілому.

На основі узагальнення теоретичних підходів з'ясовано, що пріоритетними напрямками зростання еколого-економічної ефективності лісокористування в сучасних умовах є: забезпечення комплексного використання лісоресурсного потенціалу; диверсифікація лісогосподарської діяльності; удосконалення маркетингових каналів просування лісопродукції та лісових благ на міжнародний, національний та регіональний ринки; кооперація із суб'єктами аграрного підприємництва; удосконалення виробничо-технічної бази лісозаготівлі та лісопереробки (рис.).

Рис. Напрями підвищення еколого-економічної ефективності лісокористування в сучасних умовах

Державні лісогосподарські підприємства втрачають значні вигоди внаслідок того, що велика частина порубкових решток та неліквідної деревини у місцях суцільних рубок спалюється, а не генерує створення додаткових вартостей; спостерігається низький рівень переробки низькосортної деревини; ренатуралізовані сільськогосподарські угіддя надзвичайно повільно переводять або взагалі не переводять у лісовкриті площі; несировинні якості використовуються не повною мірою.

Комплексне використання лісоресурсного потенціалу в багатолісних районах має здійснюватись як на базі вже створених, так і нових підприємств, де будуть об'єднані процеси лісовідновлення, лісозаготівлі й лісопереробки. Це дасть змогу сформуванню дієву структуру забезпечення переходу до безвідходного виробництва в лісоресурсній сфері.

Кооперування виробництва при комплексному використанні лісоресурсного потенціалу передбачає створення системи тривалих (довговірних) виробничих зв'язків між підприємствами, які будуть спільно комплексно переробляти окремі компоненти зазначеного потенціалу на основі безвідходних та енергозберігаючих технологій. Перевагами застосування кооперування при цьому є: доступ до нових ринків збуту; упровадження нових безвідходних технологій; доступ до нових постачальників; спільне використання ресурсів; покращення ситуації із закупівлі сировини.

Комбінування виробництв із комплексним використанням лісоресурсного потенціалу дасть змогу випускати різномірну продукцію на одному підприємстві за рахунок послідовної обробки сировини, одночасного використання ресурсів як деревинного, так і недеревинного походження та переробки відходів виробництва.

Прикладом може бути функціонування окремих державних лісогосподарських підприємств, які з-поміж основних видів діяльності, пов'язаних із веденням лісового господарства (лісорозведення та лісозаготівля) та деревообробки (первинна і вторинна переробка деревини), мають виробничо-ресурсну базу з виготовлення паливних енергетичних матеріалів. Упровадження пропонуваного вище форм організації комплексних виробництв сприятиме створенню необхідних організаційно-економічних передумов для забезпечення комплексного використання лісоресурсного потенціалу і підвищення тим самим рівня еколого-економічної ефективності лісокористування [1].

Для забезпечення комплексного використання лісоресурсного потенціалу необхідне залучення сторонніх організацій, як правило, приватних підприємницьких структур, що володіють достатнім організаційним, виробничо-технічним та фінансовим потенціалом для налагодження переробки деревних відходів, залучення у лісопродуктовий ланцюг ренатуралізованих сільськогосподарських угідь у зоні ризикового землеробства, активізації рекреаційної діяльності на основі використання несировинних якостей лісу.

Суб'єкти лісогосподарської діяльності, передусім державні лісогосподарські підприємства, недоотримують прибуткові надходження також внаслідок звуженої виробничої програми, що не дає можливості виробляти широкий асортимент конкурентоспроможної продукції. Тому доцільно залучати інвестиції на розширення номенклатури продукції, упровадження у виробництво нових товарних груп з високою часткою доданої вартості, створення підрозділів з

виробництва паливних гранул та брикетів, збільшення обсягів збору недеревної сировини та розширення масштабів побічного лісокористування. Достатній обсяг капітальних інвестицій для диверсифікації лісогосподарської та деревообробної діяльності можна отримати шляхом входження в інтегровані підприємницькі структури або передачі у тимчасове користування лісових та лісогосподарських активів.

Суб'єкти лісогосподарського підприємництва втрачають значні вигоди також через відсутність сучасних маркетингових каналів просування лісопродукції та лісових послуг на міжнародний, національний і регіональний ринки. Вони не мають можливості використовувати технології франчайзингу, реінжинірингу бізнес-процесів здійснення окремих видів лісогосподарських та деревообробних робіт, повною мірою проводити сертифікацію, стандартизацію та ідентифікацію готової продукції відповідно до міжнародних вимог. Налагодивши сервісну політику перед і післяпродажного та гарантійного обслуговування в державних лісогосподарських підприємств з'явиться можливість витіснити з ринку посередницькі структури, які отримують наразі переваги через відсутність у постійних лісокористувачів необхідних фінансових ресурсів для налагодження сучасних каналів виходу на ринок готової продукції. Останнє стане можливим за рахунок об'єднання зусиль із спеціалізованими підприємницькими структурами через створення стратегічних партнерств (об'єднання лише окремих аспектів діяльності).

Значний потенціал підвищення еколого-економічної ефективності лісокористування пов'язаний із співпрацею державних лісогосподарських підприємств та суб'єктів аграрного підприємництва. Спеціалізовані підрозділи державних підприємств здатні виконувати комплекс завдань на замовлення аграрного бізнесу, зокрема щодо агролісомеліоративних робіт, заліснення малопродуктивних угідь та неугідь, вирощування енергетичної лози на розпайованих землях, які не є придатними для здійснення високопродуктивного сільськогосподарського виробництва. Ці підприємства можуть підвищити рівень капіталізації лісових та лісогосподарських активів за рахунок здійснення лісокультурних робіт на сільськогосподарських угіддях, які піддалися природній ренатуралізації, а також розвитку «зеленого» та сільського туризму. Прибутковість державних лісогосподарських підприємств збільшиться також унаслідок зростання обсягів виробництва вітамінної муки для сільськогосподарських тварин. Налагодження їх співпраці із суб'єктами аграрного підприємництва буде найбільш ефективним за умови, коли перші будуть державними, а другі – приватними партнерами, тобто державно-приватного партнерства.

Пріоритетним напрямом підвищення еколого-економічної ефективності лісокористування є вдосконалення виробничо-технічної бази лісозаготівлі та лісопереробки через модернізацію, реконструкцію і технічне переоснащення виробничо-технічної бази лісозаготівлі, придбання сучасних лісовозних машин, застосування новітніх технологій розпилювання деревини, упровадження новітніх технологій переробки відходів лісосічного виробництва, використання методів плантаційного лісорозведення. Це дасть можливість зменшити втрати лісосировини у процесі заготівлі й транспортування деревини та забезпечити ефективне використання вторинної сировини. Враховуючи значний

інвестиційний дефіцит на більшості державних лісогосподарських підприємств, забезпечення модернізації виробничо-технічної бази лісорозведення, лісозаготівлі та лісопереробки можливе через залучення значних інвестицій шляхом укладання угод державно-приватного партнерства, зокрема лізингу та контрактів на обслуговування.

Отже, найбільш дієвим механізмом підвищення еколого-економічної ефективності лісокористування в короткостроковій перспективі є встановлення партнерських відносин між суб'єктами лісогосподарського підприємництва, з одного боку, та його контрагентами – з іншого, що сприятиме збільшенню концентрації фінансових ресурсів для використання названих чинників раціонального залучення лісоресурсного потенціалу у відтворювальний процес.

В окремих країнах світу вже сформовано достатнє інституціональне підґрунтя для поширення угод державно-приватного партнерства в різноманітних сегментах національних господарств. Досвід передових країн світу також демонструє тенденції надання пріоритету партнерським відносинам держави і приватного бізнесу у процесі реалізації інвестиційних проектів, про що свідчить включення концепції партнерства держави і приватного сектору в урядові програми [5].

Доцільність поширення угод державно-приватного партнерства зумовлена також несформованістю інституціонального середовища товарно-грошових відносин та незавершеністю класичних принципів функціонування основних атрибутів ринкової економіки, що потребує безпосередньої участі держави в перерозподілі окремих активів, які належать їй чи територіальній громаді. При цьому реалізація проектів на основі державно-приватного партнерства базується на комплексі принципів, які дають можливість, крім отримання комерційного (економічного) ефекту, також сприяти наближенню вітчизняної економіки до стандартів господарювання високорозвинених країн та прискорювати процеси екологізації виробничо-господарської діяльності, що особливо актуально для нашої держави, яка відзначається високим рівнем техногенного та антропогенного навантаження на екосистеми.

На жаль, у вітчизняному правовому полі не сформовано достатнього підґрунтя для поширення різноманітних форм державно-приватного партнерства в окремі сегменти національного господарства. Більше того, латентність базових положень, які визначають рамки взаємодії між державними та приватними партнерами, створює додаткові перешкоди впровадженню проектів такого партнерства, що не сприяє підвищенню рівня капіталізації державних та комунальних активів.

Зважаючи на домінування державної форми власності щодо більшості лісових та лісогосподарських активів та необхідність залучення додаткових інвестицій у сферу лісового господарства, актуалізується проблема інституціоналізації державно-приватних партнерств у сфері господарського освоєння лісоресурсного потенціалу, насамперед шляхом внесення змін і доповнень до Закону України «Про державно-приватне партнерство».

ВИСНОВКИ

Для підвищення еколого-економічної ефективності лісокористування в сучасних умовах необхідне застосування чинників, пов'язаних з модернізацією

виробничо-технічної бази лісозаготівлі та лісопереробки, комплексним використанням лісоресурсного потенціалу, удосконаленням маркетингових каналів просування лісопродукції на нові ринки, диверсифікацією господарської діяльності та кооперацією із суб'єктами аграрного підприємництва. У короткостроковому періоді це можливо через упровадження інститутів державно-приватного партнерства, яке сприятиме збільшенню концентрації фінансових ресурсів для реалізації лісогосподарських та лісоохоронних проектів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Василик Н.М. *Механізм стимулювання комплексного використання лісоресурсного потенціалу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.06 «Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища»* / Н.М. Василик. – Луцьк, 2011. – 24 с.
2. Голуб О.А. *Напрями підвищення ефективності управління лісокористуванням* / О.А. Голуб // *Економіка природокористування і охорони довкілля : зб. наук. пр.* – К. : ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. – С. 83–88.
3. Голян В.А. *Удосконалення еколого-економічного регулювання лісогосподарського підприємництва: вітчизняні реалії та доцільність імплементації зарубіжного досвіду* / В.А. Голян, С.М. Демидюк, А.І. Гордійчук // *Інвестиції: практика та досвід.* – 2012. – № 12. – С. 26–28.
4. Дейнека А.М. *Лісове господарство: еколого-економічні засади розвитку: [монографія]* / А.М. Дейнека. – К.: Знання, 2009. – 350 с.
5. Карпук А.І. *Державно-приватне партнерство у лісовому господарстві: інноваційно-інвестиційний аспект* / А.І. Карпук // *Інвестиції: практика та досвід.* – 2011. – № 21. – С.10–13.

REFERENCES

1. Vasylyk N.M. *The mechanism of stimulation potential of the integrated use lisoresourcesnoho : Author. Thesis. candidate. Econ. Sciences : 08.00.06 «Economics of Natural Resources and Environment»* / N.M. Vasiliko. – Lutsk, 2011. – 24 p.
2. Golub A.A. *Directions improve management of forest management* / A.A. Golub // *Environmental Economics and Environmental Protection : Coll. Science. pr.* – K. : RC IEPSR Sciences of Ukraine, 2013. – P. 83–88.
3. Holian V.A. *Improving the environmental and economic regulation of the forestry business: domestic realities and feasibility of the implementation of international experience* / V.A. Holian, S.M. Demydyuk, A.I. Gordiychuk // *Investment: practice and experience.* – 2012. – № 12. – P. 26–28.
4. Dejneka A.M. *Forestry, ecological and economic principles of : [monograph]* / A.M. Dejneka. – K. : Knowledge, 2009. – 350 p.
5. Karpuk A.I. *Of state-private partnership in forestry, innovative investment aspect* / A.I. Karpuk // *Investment: practice and experience.* – 2011. – № 21. – P. 10–13.